

ТРАНСРІВНЕВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК

Статтю присвячено проблемі регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в економіці України за трансрівневим підходом. Обґрунтовано багаторівневий процес регулювання діяльності ТНК з урахуванням розширення кола суб'єктів регулювання завдяки введенню суспільного рівня. Виділено закономірності трансрівневого регулювання діяльності ТНК та удосконалено його механізм.

Ключові слова: *транснаціональна корпорація, трансрівневе регулювання, суспільний рівень регулювання діяльності ТНК.*

Актуальність. Глобалізація породжує бізнес принципово нового типу – транснаціональні корпорації та транснаціональні банки. Обсяги виробничої, збутової, фінансової діяльності багатьох ТНК вже цілком порівнянні з ВВП більшості країн сучасного світу. Відповідно, зростає і політична вага ТНК, викликаючи необхідність побудови виважених інструментів впливу на них як з боку країн базування, так і приймаючих країн. У той же час транснаціональні корпорації не зацікавлені у тому, щоб перебувати під регулятивним впливом будь-якої держави і активно його уникають, користуючись при цьому перевагами транскордонної мобільності. Усе це викликає необхідність переосмислення теорії і практики державного регулювання діяльності ТНК, розробки нових критеріїв та інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема регулювання діяльності транснаціональних корпорацій завжди стояла у центрі уваги сучасних економістів. Дослідженню процесів транснаціоналізації та діяльності ТНК присвячено достатню кількість праць відомих зарубіжних та вітчизняних економістів, зокрема Р. Вернона [1], Г. Перлмуттера [2], А. Задой [3], О. Рогача [4], В. Рокочої [5], В. Швеця [6] та ін. Проте, на наш погляд, проблему регулювання діяльності ТНК у зв'язку зі складною структурою цих компаній та соціо-еколого-економічними наслідками, що викликані особливостями діяльності ТНК та їх самої суті, досліджено недостатньо.

Метою статті є дослідження проблем трансрівневого регулювання діяльності ТНК в умовах глобалізації.

Основна частина. На сьогодні роль ТНК у світовій економіці важко переоцінити. Як свідчать статистичні дані за 2003–2012 рр., доходи 500 найбільших ТНК зросли на 70% та перевищили світовий рівень ВВП у 2003 р. в 163 рази, а в 2012 р. – в 218 разів [7, с. 107].

Діяльність ТНК спричиняє значний вплив на всі соціально-економічні світові процеси. Зокрема в аналітичних дослідженнях вчених зазначається, що, за даними рейтингу The New American Fortune-500, із 100 найбільших економік у світі лише 48 є державами, рештою є ТНК, на частку яких припадає більше 65% світової торгівлі. За цими ж даними найбільші ТНК забезпечили близько 10 млн робочих місць, а з урахуванням суміжних галузей – близько 150 млн, на самих підприємствах ТНК працює близько 73 млн чол. Окрема роль належить ТНК в контексті інноваційного розвитку, адже вони контролюють приблизно 80% ноу-хау і технологічних нововведень [8]. Проте слід відзначити соціальний, економічний, політичний та екологічний вплив ТНК, який не рідко є негативним. Зараз гостро стоїть питання про розвиток регулювання транснаціо-

нального бізнесу. В першу чергу це пов'язано з міццю транснаціональних корпорацій, а по-друге, – це необхідність створення адекватної інституційно-правової інфраструктури для інтеграції ТНК в національні соціально-економічні системи тих країн, де вони оперують.

На наш погляд, можна виділити чотири рівні регулювання транснаціональних корпорацій: наддержавний, міждержавний, внутрішньодержавний та суспільний (рис. 1).

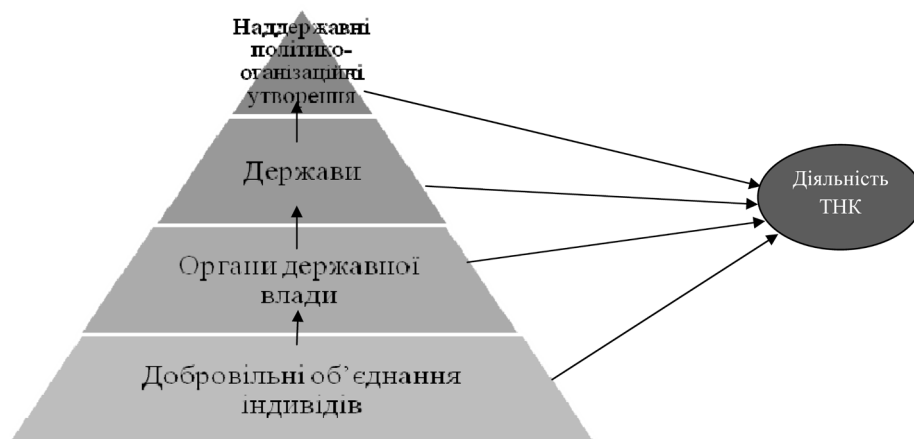

Рис. 1. Ієрархія суб'єктів регулювання діяльності ТНК

На кожному рівні ієрархії регулювання діяльності ТНК є суб'єкти, які переслідують свої цілі. Так, на наддержавному рівні функції регулювання здійснюють наддержавні політико-організаційні утворення. До них відносять ООН, МФВ, групу Світового банку, НАФТА, СОТ та інші. Основною метою їх регулювання є організація розвитку світової економіки. Наприклад, регулювання конкуренції, захист вільної торгівлі та інвестицій тощо. Для такого нагляду за світовою економікою, наддержавні інститути формують кодекси корпоративної поведінки, на їх рівні укладаються багатосторонні договори.

Другий рівень – міждержавне регулювання діяльності ТНК. Суб'єктами є держави. Кожна держава ставить одну найважливішу мету – покращання позицій у світовій економіці. Сюди можна віднести і підвищення конкурентоспроможності країни, і отримання нових технологій, розширення ринків збуту продукції, доступ до ресурсів інших країн. Але одним з багатьох методів досягнення такої мети є залучення іноземних інвестицій. Тому основним інструментом регулювання на міждержавному рівні є двосторонні інвестиційні угоди.

До суб'єктів третього рівня регулювання діяльності ТНК, на думку автора, належать органи державної влади, які здійснюють макроекономічне регулювання. Тому основною метою регулювання є вирішення макроекономічних проблем, а саме проблеми безробіття, інфляції, формування сукупних попиту та пропозиції, збільшення обсягу валового внутрішнього продукту тощо. Для цього органи державної влади використовують законодавчу базу, яка регулює всі економічні відносини між транснаціональними корпораціями і країнами, де вони розміщені.

Останній рівень регулювання діяльності ТНК представлений добровільними об'єднаннями індивідів, які можуть бути формальними і неформальними. Основною метою регулювання є підвищення добробуту індивідів. Наприклад, кожна людина від-

стоює свою громадську позицію, захищаючи свої права як суб'єкта економічних, соціальних та політичних відносин. В основі суспільного регулювання знаходяться традиції, виховання, сформована суспільна думка.

На нашу думку, можливості прямого впливу кожного рівня на діяльність транснаціональних корпорацій обмежені. Тому і виникає трансрівневе регулювання (рис. 2). Так, наддержавне регулювання має рекомендаційний характер, тому наддержавні інститути змушені шукати підтримки держави, яка може впровадити методи прямого впливу на інвестиційну та господарську діяльність транснаціональної корпорації. З іншого боку, кодекси корпоративної поведінки, які створені наддержавними інститутами, враховуються при складанні двосторонніх або багатосторонніх інвестиційних угод та підписанні законів та актів на державному рівні.

Чому держава йде на такі кроки – використовує рекомендації наддержавних політико-організаційних утворень? Тому що свого досвіду регулювання може не вистачати, і вона змушена прислухатися до наддержавних інститутів. У той же час важливим обмеженням регулювання є здатність ТНК «виходити» з-під юрисдикції однієї або декількох держав. Існує необхідність наддержавного обмеження такої мобільності ТНК. І хоча такі інструменти ще не впроваджені, але ми впевнені, що їх поява неминуча вже найближчим часом.

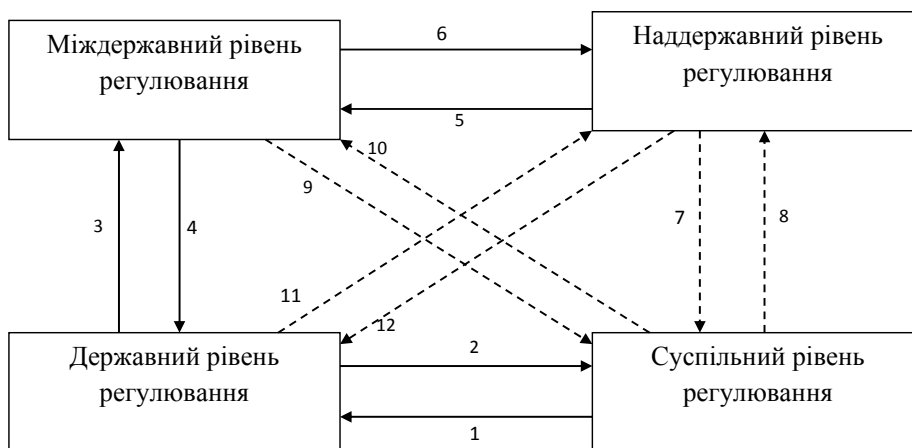

Рис. 2. Схема трансрівневого регулювання діяльності ТНК

Розглянемо докладніше трансрівневе регулювання діяльності ТНК. У схемі на рис. 2 суцільні стрілки позначають пряму взаємодію між сусідніми рівнями. Пунктирні стрілки показують трансієрархічну взаємодію, тобто взаємовплив суб'єктів в обхід ієрархії рівнів, зазвичай вони доповнюють прямий вплив на транснаціональні корпорації. Спочатку зупинимося на трансрівневому впливі на діяльність транснаціональних корпорацій, яке не порушує ієрархію рівнів.

1. Вплив суспільства на політику держави щодо регулювання діяльності ТНК. Основою такого регулювання є суспільний інтерес та суспільна думка. Добровільні об'єднання індивідів як суб'єкти суспільного регулювання (суспільні організації, фанклуби) впливають на органи державної влади з метою спроби контролювати та спрямовувати діяльність транснаціональних корпорацій у певній національній економіці. Такий вплив може мати як позитивний, так і негативний характер. Прикладом може служити негативне ставлення суспільства до куріння та, як наслідок, вплив на рішення влади щодо заборони реклами продукції тютюнових транснаціональних ТНК. Органи державної влади зазвичай оперативного реагують на зміни переваг суспільства.

2. Вплив державних органів влади на суспільний рівень. Державні органи влади, що представлені міністерствами та відомствами, які зацікавлені у вирішенні проблем, що входять до сфери їхньої відповідальності, можуть залучати на свій бік суспільну думку. Наприклад, це можуть бути актуальні інтерв'ю та коментарі фахівців відповідних міністерств у засобах масової інформації, аналітика у спеціалізованих виданнях, яка потім ретранслюється на широкий загал тощо.

3. Вплив державних органів влади на міждержавний рівень. Інтерес міністерств і відомств полягає в розвитку певних галузей національної економіки та видів діяльності. Таким чином вони намагаються формувати структуру та напрями інвестиційної та господарської діяльності транснаціональних корпорацій. З цією метою вони вносять пропозиції і лобіюють свої інтереси, що впливає на діяльність держави стосовно укладання міждержавних інвестиційних угод.

4. Вплив міждержавного рівня на органи державної влади. Держави як суб'єкти міждержавного рівня на пряму впливають на державний рівень регулювання ТНК. Прослідити такий взаємозв'язок можна при аналізі угод про уникнення подвійного оподаткування. Так, міжнародні договори мають переважне право над національним законодавством, незалежно від того – раніше чи пізніше вони були укладені. Таким чином, державним органам влади тільки залишається виконувати всі вимоги відповідно до таких угод.

5. Вплив держав як суб'єктів регулювання діяльності ТНК на наддержавний рівень. Причиною виникнення міждержавних інститутів є проблеми, що виникають між країнами щодо вирішення питань, пов'язаних з конфліктами інтересів, а саме спори, які вирішити в двосторонньому порядку неможливо. Так, міжнародна агенція гарантування інвестицій з'явилася саме на запит держав.

6. Вплив наддержавних інститутів на міждержавний рівень. Сьогодні глобальний регулюючий вплив на національну економіку, тобто на державу, здійснює Всесвітня торгова організація. Цей наддержавний інститут створений для розвитку та лібералізації світової торгівлі. З цією метою встановлюються єдині стандарти для світової торгівлі, що є обов'язковими для всіх країн, які приєдналися до СОТ. Тому кожна держава буде виконувати принцип вільного доступу на свій ринок. Так, країни-учасниці СОТ не повинні створювати штучних перешкод доступу на свій ринок товарів інших країн (наприклад, приймати не виправдано масштабні антидемпінгові, компенсаційні та інші захисні заходи). Тобто майже всі транснаціональні корпорації мають доступ до країн-учасниць СОТ.

На нашу думку, прямий вплив рівнів регулювання ТНК доповнюється трансєрархічною взаємодією. Суб'єкти державного, міждержавного, наддержавного рівнів здійснюють свою діяльність за рахунок людей, які є продуктом певного етнічного, соціального, політичного та економічного середовища. Тому мимохіть або навіть свідомо ці люди (керівники, робітники) впливають на все, з чим має справу ця наддержавна структура. Це призводить до трансформації держав, органів державної влади, суспільних організацій, які перебувають у взаємодії з цими людьми. Таким чином, люди є основним каналом трансєрархічних відносин. Але вплив окремих людей або їх груп на транснаціональні корпорації мінімальний і обмежений. Вони можуть регулювати діяльність ТНК через попит на їхні товари (послуги). Так, держава може впливати на формування суспільної думки через інформаційно-пропагандистську діяльність засобів масової інформації, передвиборчі програми, виступи політиків. Наприклад, Україна зацікавлена у зменшенні залежності від політично заангажованих рішень транснаціональної корпорації «Газпром» і зробила вибір на користь інших ТНК, зокрема «Shell» і «Chevron», які у травні 2012 р. стали переможцями конкурсу з розробки Юзівської та Олеської газових площ. Очікується, що промисловий видобуток на цих ділянках почнеться в 2018–2019 рр. Проте така зміна пріоритетів була неоднозначно сприйнята українським суспільством. У зв'язку з цим розвернулася широка антисланцева кампанія, зокрема і на рівні державної пропаганди Російської Федерації.

Суб'єктами міждержавного рівня є держави, які, відстоюючи інтереси нації, намагаються покращити інвестиційний клімат, екологію, збільшити обсяги ВВП тощо. Для цього держави можуть залучати інвестиції, новітні технології виробництва та менеджменту іноземних транснаціональних корпорацій за допомогою укладення договорів на міждержавному рівні. Але суспільний інтерес може підтримувати такі заходи або протидіяти цьому. Прикладом суспільного впливу на міждержавний рівень може служити відмова українського суспільства від послуг транснаціональної корпорації BP щодо видобутку нафти на шельфі Чорного моря в результаті екологічної катастрофи на нафтових свердловинах у Мексиканській затоці. Побоювання українців, пов'язані з повторенням подібної ситуації, призвели до порушення домовленостей міждержавного рівня між Україною та Великобританією.

Висновки. Ефективне державне регулювання діяльності ТНК можливе лише за умови об'єднання зусиль суб'єктів різних рівнів організації управління світовим господарством: органів державного управління національною економікою, міждержавних та наддержавних регуляторних утворень, широких громадських кіл тощо. Ця трансрівнева взаємодія має привести у відповідність можливості ТНК уникати регуляторних обмежень і можливості держави як регуляторного агента суспільства, сприяючи максимізації корисного ефекту від залучення транснаціонального капіталу в національну економіку. Але побудова такої системи державного регулювання діяльності ТНК неможлива без дослідження змісту трансрівневого регулювання, його форм та інструментів.

Список використаних джерел

1. Вернон Р. Буря над многонациональными / Р. Вернон. – М.: Прогресс, 1982. – 272 с.
2. Perlmutter H.V. The Tortuous Evolution of the Multinational Corporation's/H. V Perlmutter // Columbia Journal of. World Business. – 1969, 4. Jg., Heft 1, P. 9-18.
3. Задоя А.О. Регулювання діяльності ТНК: державний рівень/ А.О. Задоя, Е.М. Лимонова // Академічний огляд. – 2014. – № 2 (41). – С. 117–125.
4. Рогач О.І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки: навч. посіб. / О.І. Рогач, О.І. Шнирков. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 302 с.
5. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.Є. Новицький. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
6. Швець В.Я. Діяльність ТНК в Україні: механізм законодавчого регулювання / В.Я. Швець // Академічний огляд. – 2014. – № 2 (41). – С. 135–140.
7. Гриер Д. История развития транснациональных корпораций/ Д. Гриер. – Спб.: Институт содействия общественным инициативам «ИСАР», 2011. – 157 с.
8. Global 500 2014. Fortune. Number of companies data taken from the «Country» box. [Electronic resource]. – Article Stable URL: <http://fortune.com/global500/>

References

1. Vernon, R. (1982). *Burja nad mnogonacional'nyimi* [Storm over the multinational]. Moscow, Progress Publ., 272p.
2. Perlmutter, H.V. The Tortuous Evolution of the Multinational Corporation's. Columbia Journal of. World Business, 1969, no. 4, pp. 9-18.
3. Zadoja, A.O., Limonova, E.M. *Reguljuvannja dijtal'nosti TNK: derzhavnij riven'* [Regulation of TNCs activity: level of state]. Akademichnij ogljad [Academy review], 2014, no. 2 (41), pp. 117-125.
4. Rogach, O.I., Shnyrkov, O.I. (1999). *Transnacionalizacija svitovogo gospodarstva ta perehidni ekonomiky* [Transnationalization of world economy and transition economies]. Kyiv, "Kyivs'kyj universytet" Publ., 302 p.
5. Rokocha, V.V., Plotnikov, O.V., Novyc'kyj, V.Je. (2001). *Transnacional'ni korporacii'* [Multinational corporations]. Kyiv, Takson Publ., 304 p.

6. Shvec', V.Ja. Dijal'nist' *TNK v Ukrai'ni: mehanizm zakonodavchogo reguljuvannja* [MNC's activity in Ukraine: mechanism of legal regulation]. *Akademichnyj ogljad* [Academy review], 2014, no. 2 (41), pp. 135-140.

7. Grier, D. (2011) *Istorija razvitija transnacional'nyh korporacij* [History of transnational corporations]. Sankt-Peterburg, ISAR Publ., 157 p.

8. Global 500 2014. Fortune. Number of companies data taken from the "Country" box. Available at: <http://fortune.com/global500/>, in English. (Accessed 12 April 2015).

Стаття посвячена проблемі регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в економіці України на основі трансуровневого підходу. Доказано, що багатоуровневий процес регулювання діяльності ТНК потребує розширення кола суб'єктів за рахунок введення суспільного рівня. Виділені закономірності трансуровневого регулювання діяльності ТНК і удосконалено його механізм.

Ключевые слова: *транснациональная корпорация, трансуровневое регулирование, общественный уровень регулирования деятельности ТНК.*

The article is devoted to regulation activity of transnational corporations in the economy of Ukraine based on translevel approach. The multi-process state regulation of TNCs activities has been grounded taking into account expansion of the regulated entities through the introduction of social level. The mechanism of translevel regulation of TNCs activities has been developed.

Key words: *transnational corporations, translevel regulation, social level of regulation activity of transnational corporations.*

Одержано 4.03.2015.